

Det danske flygtningesamfund i Sverige og "jødespørgsmålet" 1943-45

af Michael Mogensen

Den mest massive udvandring fra Danmark i nyere tid fandt sted under den tyske besættelse af Danmark. Det var de skærpede forhold ovenpå regeringens fald den 29. august 1943, som udløste flugten. Etnisk udrensning, optrevlet modstandsarbejde, en interneringstrussel eller anden undertrykkelse og forfølgelse var baggrunden for de fleste danske flygtninge. I løbet af bare halvandet år satte mere end 18.000 over Sundet til friheden i det neutrale Sverige.

Flygtningehjælpen til de landflygtige danskere var et rent dansk anliggende. I efteråret 1943 blev administrationen af den danske flygtningehjælp henlagt under det danske gesandtskab i Stockholm, som af den svenske regering fik stillet en kredit til rådighed til afholdelse af udgifter. Gesandten, kammerherre Kruse udpegede professor, dr.jur. Stephan Hurwitz, der var af jødisk oprindelse, som leder af flygtningekontoret i Stockholm.

Hurwitz kunne allerede i begyndelsen af november 1943 med beklagelse konstatere "at det "jødiske Spørgsmaal" ogsaa... spille[de] en Rolle udenfor Nazismens Rækkevidde". Han gav lederen af den illegale ruteorganisation Dansk-Svensk Flygtningetjeneste, Leif Hendil, ret i, at problemstillingen eksisterede i det danske flygtningesamfund, og at der her var "en vis Akcept af en Opfattelse, der betegner et Lavpunkt i Kulturens Historie". Han var derfor ikke i tvivl om nødvendigheden af, at han som chef for flygtningekontoret handlede "med Takt, Klogskab og Retfærdighed i denne ømtalelige sag".

En generel modvilje overfor jøder som sådan kunne han næppe gøre noget ved, men i forbindelse med ledelsen af flygtningekontoret kunne han forsøge at modvirke den antijødiske tendens. Derfor havde han fra første færd haft øjnene åbne for spørgsmålet i forbindelse med kontorets ansættelser, hvor det i mange tilfælde blev gennemført, at bedre kvalificerede jøder blev forbigået "netop for at undgå, at det jødiske Element skulde komme til at dominere".

Dette havde medført, at kun ca. halvdelen af alle medarbejdere var jødiske, og at denne ligelige fordeling også var gennemført ved besættelsen af de ledende administrative poster, selvom antallet af jødiske flygtninge på dette tidspunkt i efteråret 1943 procentuelt lå meget højere, og at sagførere, embedsmænd og lignende, der var specielt egnede for arbejdet med flygtningeadministration, i langt overvejende grad var jøder. Han håbede, at Hendil ville medvirke til at få udbredt kendskabet til de faktiske forhold således, at misforståelser ikke fik lov til at brede sig.¹

Hurwitz og flere andre fremtrædende danske jøder i Sverige var ganske vist generelt set stemt for, at der blev talt så lidt som muligt om jøde eller ikke-jøde og håbede i det hele taget at blive fri for "den indviklede procentberegning i forbindelse med racespørgsmaalet", men på den anden side var det også vigtigt at rette eventuelle misforståelser, der kunne give næring til antijødisk tankegang i flygtningesamfundet. Man forsøgte derfor "paa en ikke opsigtsvækkende maade at lade sandheden ´sive´ ud" gennem fremtrædende ikke-jødiske landsmænd.²

Det svenske sikkerhedspolitis kopier og afskrifter af danske flygtninges breve, som vi snart skal se nærmere på, efterlader imidlertid et indtryk af, at bestræbelserne kun fik begrænset succes, og de kunne under alle omstændigheder ikke røkke ved det faktum, at chefen for det danske flygtningekontor var jøde, hvilket i sig selv var en torn i øjet på mange.

I den svenske udenrigstjeneste var man velorienteret om problematikken. Det fremgår i særlig grad af en indberetning fra den svenske gesandt i København, v.

Dardel, i slutningen af november 1943, til utrikesrådet G. Engzell i Stockholm:

Som Du vet, har det från många håll här i Danmark och bland de danske flyktingarna i Sverige höjts röster för att en arier borde sättas i spetsen för den danska flyktningskommittén i Stockholm... Överläggningarna härom ha biträtts av bla. förre statsminister Buhl jämte andra framstående danskar.

Gennem et vedlagt brev, der var underskrevet af højesteretssagfører Leif Gamborg, som var en god gammel ven af Hurwitz, skulle professor Hurwitz nu orienteres om sagen.³

G. Engzell valgte efter samråd "*med Excellensen*" at opsøge den danske gesandt, da den danske flygtningeorganisation helt var underlagt legationen, som i sidste instans dirigerede og havde ansvaret for det hele. Kruse gav udtryk for, at han var "fullt på det klare med det kanske mindre lyckliga i att organisationen ledes av en jude", men da det gjaldt om at skaffe en mand med den fornødne autoritet, arbejds- og administrationsevne "fanns bland härvarande flyktingar icke någon annan att uppbringa än Hurwitz".

Kruse erkendte altså, at valget af en jøde som leder kunne give anledning til problemer i flygtningesamfundet, men han havde forsøgt at modvirke dem ved i det højest mulige omfang at skaffe Hurwitz brugbare ikke-jødiske medhjælpere, og han så i det hele taget ingen grund til at ændre på sine dispositioner i den anledning.⁴

I København var man tilsyneladende ikke bekendt med gesandts modtræk og var særdeles ængstelige for Kruses valg af en jøde som chef. Man ønskede derfor hurtigst muligt at "fritage [Hurwitz] for et Ansvar, der i givet Fald kan vaere af afgørende Betydning for det fremtidige Forhold mellem os Danske".

Man havde altså ud fra velmente grunde følt sig nødsaget til at gribe ind "for at undgaa, at nye Ulykker rammer vore jødiske venner". Man mente, at jødeaktionen i hvert fald i nogen grad havde "accentueret en Forskel mellem ... jødiske Medborgere og Ikke-jøder" og at selve afrejsen fra Danmark havde forstærket "det Problem, der i de senere Aar har eksisteret, men som tidligere var os aldeles ukendt".

Mere betydning tillagde man "den kendsgerning, at en del Jøder ved Afrejsen har optraadt paa en mindre heldig maade, og at dette har givet mange af dem, der har hjulpet paa Afrejserne, en Indstilling, ingen af os havde kunnet vente". Selvom brevskriverne var klar over det pres, der havde medført en såkaldt "*uheldig optræden*" fra flere jøders side, kunne de dog samtidig konstatere, at forståelsen langt fra fandtes overalt. Man mente at kunne se "Opstaaelsen af et antisemitisk problem" og mulige vanskeligheder, når jøderne skulle forsøge at glide naturligt ind på deres tidligere pladser i det danske samfund efter krigen.

Man gjorde det klart, at problemet ikke alene eksisterede i deres fantasi, men var rejst fra så mange sider, at man ikke turde lade Hurwitz være uvidende om deres eksistens. Samtidig havde man fået adskillige beretninger fra Sverige, som bestyrkede dem i deres frygt for fremtiden. Den mest direkte anledning til henvendelsen var imidlertid, at "Vi har forstaaet paa hervaerende indflydelsesrige svenske Kredse, at Spørgsmålet om en Tilbagesendelse af en Del Danske er blevet alvorligt aktuelt."

Når man derfor lagde særlig vægt på, at lederen af arbejdet i Sverige skulle være en mand, der ikke var jøde "skyldes det naturligvis, at vi ønsker, at der ikke skal kunne lægges noget Ansvar på Jøderne for de Tilbagesendelser eller andre Dispositioner, der maatte ramme Ikke-jøder" og som altså af den danske befolkning kunne blive udlagt forkert, når en jøde sad som chef for flygtningeadministrationen.

Afslutningsvis betonedede man endnu engang, at henvendelsen ikke var et udslag af en øjeblikkelig nervøsitet, men resultatet af en månedlang alvorlig overvejelse blandt de mænd, som kun havde det ønske, at jødernes tilbagevenden kunne ske gnidningsløst. Man lagde vægt på at høre Hurwitz' mening "inden vi hernede træffer den endelige beslutning", men håbede, at han forstod og delte synspunkterne og

ville støtte den kandidat de havde i tankerne.⁵

Det ville Hurwitz imidlertid ikke. Han erkendte, at det var et meget utaknemmeligt arbejde, han havde påtaget sig, og skulle han følge sin lyst, opgav han det hellere i dag end i morgen, men han følte sig forpligtet overfor opgaven og henstillede til, at man i København overlod bedømmelsen af, om han gjorde gavn på chefposten til de ansvarlige instanser, der kunne følge hans arbejde på nært hold. Altså til gesandt Kruse, hvor han vidste der var opbakning.

Han mente nok, at bekymringerne i København var forskruede, men på den anden side argumenterede han ikke seriøst imod de københavnske betragtninger om problemer som følge af en jøde på chefposten, men fremførte som hovedargument for status quo, at der næppe ville blive tale om tilbagesendelser af flygtninge til Danmark og i særlig grad, at:

det vilde være overordentlig skadeligt for Danmarks Anseelse i Relation til svensk opinion og i Relation til Opinionen i alle andre frie Lande, dersom man skulde faa det Indtryk, at man i Danmark uafhængig af et tysk Pres, i hvert Fald til en vis Grad havde accepteret den nazistiske Raceideologi.

Aktionen, som man planlagde i København, burde derfor undgås, ikke af hensyn til Hurwitz selv, men af hensyn til Danmarks anseelse.⁶

Synspunktet vandt gehør for så vidt, at man i København kort efter opgav tanken om at erstatte Hurwitz med en ikke-jøde.⁷ Hurwitz mente jo ikke, at hans fratræden ville kunne ske gnidningsløst, i al stilfærdighed, og uden Hurwitz' velvilje risikerede man måske, at den kunne give omverdenen et forkert indtryk af den danske indstilling. I det perspektiv måtte man så håbe det bedste og leve med de spændinger en jøde som chef kunne afstedkomme mellem danske.

I København var man i det hele taget bekymret for den danske befolknings modtagelighed overfor antisemitismen, og man havde også set de første tegn på opståelsen af et større problem på den danske side af Sundet. Denne bedømmelse vil ikke nærmere blive behandlet. Her vil vi koncentrere os om forholdene i Sverige. At Hurwitz havde en oplevelse af et problem står klart. Han forsøgte ganske vist at modvirke den antijødiske tendens i flygtningesamfundet, men samtidig kom han med udtalelser, der blev tolket som en jødisk fordømmelse af flygtninge med en aktivistisk baggrund. Det gjaldt i særlig grad hans offentliggjorte nytårshilsen i *Danskeren*, tidsskrift for danske i Sverige, ved årsskiftet 1943/44. Her skrev han i dunkle vendinger:

Lad os i det nye aar være paa vagt overfor dem, der spreder utilfredshed eller giver et daarligt eksempel ... Vær kritiske overfor rygtesmede, som vil de institutioner til livs, der er sat til at varetage Deres interesser. Det er folk, som har særlige grunde til at undergrave vort arbejde. De samme kræfter, der har været virksomme for at skabe den situation, som har ført til landflygtighed for hver enkel af os, er stadig paa spil. Disse kræfter ønsker at skabe splittelse. Deres vaaben er her, hvor vold ikke kan anvendes, bagvaskelse og sladder.

Det er ganske vist ikke klart hvilke kræfter, der efter Hurwitz' mening havde været virksomme, men der var vel kun to muligheder. Enten mente han de danske nazister, og i så fald påstod han altså, at folk, der rejste kritik mod flygtningeledelsen, i virkeligheden var nazister (et gammelkendt middel til at få kritik til at forstumme). Bemærkningerne kunne imidlertid også forstås således, at de mørke kræfter var de danske aktivister. Dette er en mere historisk korrekt bedømmelse, men er til gengæld ikke en uproblematisk konstatering. Det er naturligvis muligt, at Hurwitz tænkte på noget helt tredje, men hans udtalelser bidrog ikke til at reducere modviljen overfor jøder i aktivistiske kredse. Her fik man en opfattelse af, at jøderne med Hurwitz i spidsen, opfattede dem som kriminelle, og at Hurwitz i sin embedsførelse ikke havde den mindste velvilje overfor tidligere deltagere i den væbnede kamp og sabotage, som derfor måtte leve en hensygnende tilværelse i landflygtigheden.

Chefen for blad- og sabotageorganisationen *Hjemmefronten* berørte problematikken i et brev til Hurwitz i april 1944. Under henvisning til, at hele modstandsbevægelsen i Danmark stod bag ham i dette spørgsmål, påstod han på baggrund af meldinger fra Sverige, at Hurwitz skød frihedskampens deltagere i Sverige til side til fordel for "ligeGYldige passivister", der blot havde "*bedre albuer*" ved ansættelser på flygtningekontoret og i al almindelighed. Man mente i Danmark, at det gjaldt som princip, selvom det burde være de aktive danske, der blev foretrukket. Dels som belønning, dels fordi det ville betyde en fordel for arbejdet og kontakten mellem danske i Danmark og Sverige. Hurwitz blev anbefalet at tage ordene "ad notam og gøre dem til Genstand for positive Overvejelser..." ellers kunne han forvente modvilje og bitterhed fra frihedsbevægelsens ledende kredse i Danmark.⁸

At Hjemmefrontens bedømmelse af situationen var alment udbredt blandt danske flygtninge med en aktivistisk baggrund, synes sikker. En gennemgang af det svenske sikkerhedspolitis indhøstede brevmateriale afdækker en omfattende korrespondance mellem danske flygtninge i Sverige, hvor forestillingen om, at flygtningekontoret var besat af inaktive jøder, som kun ønskede at hjælpe deres egne, var udbredt. Mange oplevede et modsætningsforhold til flygtningeadministrationen, der ofte gik under betegnelsen "jødekantoret", når man udtrykte sig diplomatisk. Bl.a. på baggrund af Hurwitz' uforsigtige udtalelser nåede man i aktivistiske kredse frem til, at flygtningekantorets chef ikke var "interesseret i at hjælpe virkelige patrioter", hvilket der imidlertid ikke findes belæg for i det overleverede materiale.

I begyndelsen af 1944 fandt en række danske journalister i Sverige det nødvendigt at orientere Christmas Møller i London om disse forhold. De kunne berette, at man særlig blandt unge danske aktivister i Sverige havde hørt forskellige udtalelser, som de var bange for skulle rejse et jødespørgsmål i Danmark. Man var enige med ham i, at den danske befolkning først blev klar over, at der i det hele taget var noget der hed jøder i forbindelse med den tyske jødeaktion. Men de antisemitiske ytringer, man nu stødte på blandt danske aktivister i Sverige, lovede ikke godt for fremtiden. Man mente, at modviljen overfor jøder i særlig grad skyldtes den almindelig overdrevne opfattelse af, at man skulle være jøde, hvis man ønskede nogen hjælp fra flygtningekantoret. Endvidere, at man var harm over den hjælp, der blev ydet jøderne i forlæggningerne "som man mener er så stor, at de ikke vil ud at arbejde og endelig siger man, at det kun er jøder, der kan faa arbejde paa de forskellige kontorer under gesandtskabet".⁹

Christmas Møller kunne studere et eksempel på den forskruede opfattelse af flygtningeadministrationen, da han senere på året fik post fra beboerne i en dansk forlægning. Her blev det påstået, at man:

den ene gang efter den anden har søgt det saakaldte danske flygtningekantor om tøj eller sko, men det har vist sig ... at naar man ikke er af jødisk afstamning saa er det saa godt som umuligt at faa hjælp saa Hr. Christmas Møller kan nok forstaa at alle danske kalder det jødekantoret ... Vil De på os danskeres vegne undersøge om der kan gøres noget med jødekantoret for det trænger til en udrensning.¹⁰

Andre breve understøtter journalisternes generelle vurdering af situationen. Det er således ikke ualmindeligt at støde på forestillinger om, at "disse jødesvin bruger løs af de penge som de rigtige danskere engang i fremtiden skal betale tilbage".¹¹ Eller mere beskeden, at jøderne kun ønsker "at hytte deres eget skind".¹² At flygtningekantoret er "en ren ghetto, hvis stab bestaar af 95% ikke ariere" eller at omtale flygtningekantoret som "jødediktaturet". Man kunne fx berette hjem til Danmark:

flygtningekantoret er en stor institution, hvor der kun er jøder ansat ... naar man søger om hjælp ... bliver der afslaaet, hvis man derimod har jødisk blod i sig uha saa varer det kun et par dage inden man faar al den hjælp man vil have... saadan er de nu bare de sataner, du kan tro de er ikke vellidt herovre.¹³

Fra Malmö berettes i foråret 1944:

forbandet, at den minoritet af den langsnuede race skal være dem, der her skal profitere og regere over vor skæbne. De burde sendes til isolerede forlægninger og ved manuelt arbejde lære at forstaa, hvorledes det tager sig ud bag kulisserne [i stedet for] at husere og leve et liv i dovenskab.¹⁴

Fra Hälsingborg berettes til gesandtskabet i Stockholm i foråret 1944:

Der er ... hernede ikke alene harme mod flygtningekontoret, men jeg tror snart, at det bryder ud i aabent oprør. Man har talrige beviser for, at hvis man er krumsnudet og hedder Moses eller Lazarus, Habakuk eller et andet skørt navn, kan man faa ubegrænset hjælp til vedligeholdelse af den permanente dovenskab, mens de ærlige danske, de egentlige danske frontkæmpere, lige akkurat kan faa saa meget, at de kommer til at lide en langsom sultedød. Men de kan vente til vi kommer hjem, saa skal flygtningekontoret samt dets ledelse i Stockholm og Malmö faa den anbefaling og tak for sidst som de fortjener. Nu er mit sidste haab, at den eneste rigtige dansker, som har noget at skulle have sagt, nemlig gesandten, kan række sine landsmænd en hjælpende haand og faa alle de outsiders bort fra de stillinger som de uretmæssigt har tiltaget sig. Jeg synes det er galt... at danske flygtninge skal lade sig regere af en haandfuld uduelige jøder... i dag kan jeg med koldt blod gøre, hvad det skal være.¹⁵

Klare antijødiske udtalelser fulgte således ofte i kølvandet på utilfredsheden med flygtningekontoret, og eksistensen af antisemitiske forestillinger kan på ingen måde underkendes som en medvirkende forklaring herpå. Men lad det være sagt med det samme: Begrebet antisemitisme er overbelastet og misbrugt og kan i dag vanskeligt tages i anvendelse uden tanke på nazisterne, som med deres forskruede raceteorier drog de fulde og gruppevækkende konsekvenser. I en sådan forstand var antisemitismen ikke aktiv i flygtningesamfundet. Den havde verbal karakter, førte ikke til blodige handlinger og var langt fra accepteret af alle, som det fx fremgår af de danske journalisters beretning til Christmas Møller.

Men hvad taler vi så om? Ja, det er faktisk ikke let at sige. At den lille antisemitisme havde en udbredelse er sikker, som det måtte fremgå af ovennævnte, men hvad siger de samtidige danske breve i det svenske sikkerhedspolitis arkiver? Her støder vi på en række antijødiske udsagn som er impressionistiske og subjektive. Ud af knap tusind bevarede breve kan der findes op mod hundrede, hvor spørgsmålet dukker op.¹⁶ Jeg er ikke stødt på breve, som taler imod eksistensen af et problem. Men statistisk kvantificering er ikke mulig. Der findes ingen levedygtig statistisk metode, der kan besvare spørgsmålet om udsagnenes repræsentative karakter. For mig at se er den eneste tilfredsstillende fremgangsmåde at tillade disse udsagn at tale for sig selv og bla. at citere kilder, der omtaler fænomenets generelle udbredelse.

Fra det danske gesandtskab i Stockholm berettes i sommeren 1944:

Forholdet danskerne imellem heroppe i Sverige er under al kritik og det varsler ikke godt for fremtiden, hvis disse skal overføres til Danmark naar krigen er forbi og alle kan vende hjem igen. Navnlig er jødeproblemet blevet ikke saa lidt akut. Danskerne har aldrig haft noget egentligt imod jøderne, men guderne skal vide, at de har faaet det nu heroppe.¹⁷

Allerede i foråret havde man ved gesandtskabet med beklagelse konstateret: "der er ved at udvikle sig en stærk antisemitisk stemning [i flygtningesamfundet]".¹⁸ Bedømmelsen byggede blandt andet på indberetninger fra svenskere, der indtog ledende poster ved danske flygtningelejre. De kunne indberette, at nogle danske flygtninge i virkeligheden mente, at alle jøder burde sendes til Tyskland, hvor de fik den "rette behandling" og at "en hel rad av antisemitiska propagandafraser hämtade direkt ur Göbbels arsenal" ofte blev aktiveret.¹⁹

Fra Stockholm berettes i vinteren 1944 "Faktum er, at de fleste danske i Sverige er blevet meget antisemitiske".²⁰ I foråret 1945 afgik der, et brev over Sundet til København, hvor det blev anført:

De hvide danske flygtninge hader jøderne, sådan er indstillingen herovre. Du kan tro, det er frygteligt at have sådan en klump forsamlet, det er det eneste jeg giver Hitler ret i det er hans jødeforfølgelse. De gør alt det de kan for at skade os rigtige danske flygtninge.²¹

Der findes ikke belæg for at en sådan opfattelse var alment udbredt i flygtningesamfundet. Men i et vist omfang fandtes der altså en tendens til at udpege jøderne som aktivt virkende og ødelæggende kræfter, hvilket ofte anføres som essensen af antisemitisme.

Nogle fortrød ligefrem at have hjulpet jøder til Sverige, "hvor de nu sidder og bestemmer over os som om vi var forbrydere. De ødelægger livet ved deres forbandende svineri, men vent de skal hjem til Danmark igen, og da er der nogle som skal tage imod dem, som de fortjener".²² Andre mente dog, at "Vi har handlet rigtigt, da vi hjalp jøderne fra tyskerne og samtidig skaffede Danmark af med dem".²³

Det fremgår af andre breve, at mange ikke ville have noget at gøre med deres jødiske landsmænd. Fra Helsingborg berettes fx i efteråret 1944:

Alle de hvide danske — altså ikke jøderne er utilfredse med klubben [Den Danske Klub]... vi påtænker at danne en ny forening her i byen. Der vil ikke kunne optages jøder... Bag tanken står flere betydelige danske mænd, som ikke ville komme i klubben på grund af jøderne, men som er villige til at stikke 3-4000 kr. i foretagendet.²⁴

Nogle fandt det endvidere nødvendigt at bede deres slægtninge i Danmark om:

at skaffe en arierattest, eller et andet stykke papir, der beviser at jeg er 100% dansk. Det er af meget stor betydning for mig, at I kan skaffe dette. Jeg bliver antaget for at være jøde af andre danske. Det er meget ubehageligt når man ikke er det.²⁵

I hvilket omfang de danske jøder oplevede modviljen giver brevene ikke klarhed over. For nogle blev det dog tydeligt, at de var upopulære blandt andre danske flygtninge. Man kunne fx søge at skjule sin jødiske oprindelse, når man fandt ud af, at "de fleste siger, at de er blevet antisemitter efter at have været i Sverige... Så tal endelig ikke for meget til nogen om din jødefamilie, eller at jeg har jødeblod."²⁶ Andre kunne endvidere berette, at der var "meget ballade i lejrene på grund af antisemitisme".²⁷ Men det er meget muligt, at antisemitiske ytringer i første række fandt udløsning i lukkede kredsløb blandt ligesindede og at direkte konfrontationer med jødiske landsmænd hørte til sjældenhederne. Men at der eksisterede et antijødisk potentiale i flygtningesamfundet står klart.

Fra Malmö berettes der allerede i efteråret 1943:

Nu skulle man jo tro, at der kom til at herske et fast venskab mellem alle dem der er stukket af fra Danmark, men det er imidlertid ikke tilfældet. Som du jo ved er der en masse jøder mellem flygtningene, disse jøder kalder sig for danskere selvom de ikke engang kan tale rigtigt dansk. Jeg var til en midnatskabaret for en tid siden, og det var bare danske skuespillere, der skulle medvirke (sagdes der). Jeg har aldrig fortrudt noget som jeg fortrød dette. Jeg var næsten ved at græde, da jeg gik derfra. Alle de "danske" skuespillere var nemlig jøder, og du kan tro, at det gjorde ondt i hele kroppen da en af disse ørkenvandrerne, som de populært kaldes af danskere herovre, stod på scenen og talte om "vi danskere". Jeg kunde godt lide at vide, hvornår vi er blevet så mørke og hvornår vi har fået en sådan "tud". Jeg synes, det er en skam for Danmark, at disse individer skal have lov at kalde sig danskere.²⁸

En nærmere analyse af det danske brevmateriale er påkrævet og en systematisk undersøgelse af "jødespørgsmålet" i flygtningesamfundet er endnu ikke udført. Men forestillinger om, at man burde skelne imellem danskere og jøder var efter alt at dømme ikke uhørt i aktivistiske kredse. En hel del oplevede et modsætningsforhold til deres godt 7000 jødiske landsmænd, der fra et modstandssynspunkt blev betragtet som ligegyldige "Passivister". At de så ligefrem var den største landflygtige gruppe, og at flygtningekontorets jødiske chef kom med uforsigtige udtalelser, der blev tolket som en fordømmelse af aktivistiske bedrifter, gjorde ondt værre.

I flygtningesamfundet trivedes antijødiske opfattelser i bedste velgående mange steder. Den lille antisemitisme var formentlig latent til stede overalt. Dertil kom rigide antisemitiske ytringer og holdninger, der nok ikke var hverdagskost, men på den anden side ikke helt ualmindelige.

Der vil næppe være uenighed om, at en lang række historiske situationer har udløst antisemitiske forestillinger. I mange samfund, der har oplevet at være i en krisesituation har man søgt at finde den "indre fjende", som forårsager den. Jøderne er ofte blevet udpeget og en myte kreeret om dem som de aktivt virkende og ødelæggende kræfter.

Det gjaldt også i det danske flygtningesamfund i Sverige, som på mange måder kan karakteriseres som et samfund i krise. For mange deltagere i den væbnede kamp og sabotage var opholdet i Sverige en problematisk oplevelse. Mange havde gennemlevet en umenneskelig psykisk belastning og adskillige fik det, der i samtiden betegnedes som en flygtningepsykose, hvor vrangforestillinger ikke var ualmindelige. I dag må antijødiske forestillinger blandt frihedskampens aktive deltagere måske alligevel forundre.

Antisemitisme før og under anden verdenskrig var imidlertid ikke et specielt tysk fænomen. Først da nazisternes Holocaust blev almindelig erkendt efter krigen blev det klart, hvor kort der i virkeligheden var fra verbal antisemitisme til bestialsk folkemord. Antijødiske holdninger blev først herefter belagt med tabu blandt civiliserede mennesker. Blandt en hel del danske flygtninge i Sverige under anden verdenskrig var enkeltstående antisemitiske ytringer således ikke nødvendigvis uforenelige med almindelig anstændighed og bør slet ikke tolkes som udtryk for nazisympatier.

Noter

1. Hurwitz brev til Leif B. Hendil af 3.11.43: Kruses ark., nr. 5818, pk. 5 B. V. 9: Rigsarkivet.
2. NN Jonsered brev til Stephan Hurwitz Stockholm af 28.6.44: Allmänna Säkerhetstjänsten 1938-46: F8EA: vol. 22: Riksarkivet Stockholm.
3. V. Dardel til G. Engzell af 22.11.43: Utrikesdepartementet, P40M: vol. 74: Riksarkivet Stockholm.
4. G. Engzell skrivelse til V. Dardel af 25.11.43: Ibid.
5. Leif Gamborg brev til Stephan Hurwitz af 20.11.43: som note 1.
6. Stephan Hurwitz brev til Leif Gamborg af 2.12.43: Ibid.
7. Engzell skrivelse til Kruse af 19.1.44: Kruses ark., pk. nr. 4 B. V. 4.
8. Niels Jørgensen brev til Hurwitz af 6.4.44: Ibid.
9. NN Stockholm brev til Christmas Møller af 6.2.44: som note 2.
10. NN brev til Christmas Møller af 10.12.44: Ibid.
11. NN Bletskog brev til NN Sövdeborg af 17.3.44: Ibid.
12. NN brev til NN af 25.4.44: Ibid.
13. NN brev til NN København af april 45: Ibid.
14. NN brev til NN af 14.5.44: Ibid.
15. NN Helsingborg brev til Gesandtskabet Stockholm af 11.5.44: Ibid.
16. Hovedparten findes på Riksarkivet i Stockholm: Allmänna Säkerhetstjänsten, 1938-46: F5DB, vol. 1-8: Beslagtagna brev från flykting-och andra läger, norske og danske; F8EA: 20-22: Handlingar rörande kontroll av Norrmän och Danskar 1941-45.
17. NN Gesandtskabet Stockholm brev til NN Det danske Generalkonsulat Sydney af 4.7.44: Ibid.
18. NN Gesandtskabet Stockholm brev til NN Stockholm af 12.4.44: Som note 2 mfl.

19. NN brev til NN Gesandtskabet Stockholm af 8.5.44: Ibid.
20. NN Stockholm brev til NN København af 18.12.44: Ibid.
21. NN brev til København af april 1945: Ibid.
22. NN Härnösand brev til NN Gripsholm af 14.2.44: Ibid.
23. NN Hälsingborg brev til NN Hälsingør af 9.12.43: Ibid.
24. NN Hälsingborg brev til NN Tranås af 8.4.44: Ibid.
25. NN Hälsingborg brev til NN København af 27.11.43: Ibid.
26. NN Ulvsunda brev til NN Diö af 24.8.44: Ibid.
27. NN Borreby brev til NN Stockholm af april 45: Ibid.
28. NN Malmö brev til NN København af 28.11.43: Ibid.